

<https://doi.org/10.15407/uhj2024.01.169>

УДК 929:78.071.1

Віталій АНДРЕЄВ

доктор історичних наук, професор, професор кафедри історії України,
Київський столичний університет ім. Бориса Грінченка (Київ, Україна)

v.andriev@kubg.edu.ua

<https://orcid.org/0000-0003-1830-0629>

Світлана АНДРЕЄВА

кандидатка історичних наук, доцентка, доцентка кафедри всесвітньої історії,
Київський столичний університет ім. Бориса Грінченка (Київ, Україна)

ss.andrieva@kubg.edu.ua

<https://orcid.org/0000-0001-6082-064X>

ЛЮДИНА «ДРУГОГО ПЛАНУ» В ІСТОРІЇ: КАЗУС ЕПІФАНІО ПРІЦЦИ, АБО ПРИГОДИ ІТАЛІЙСЬКОГО «НАХАБИ» В УРСР

Мета полягає в реконструкції основних віх біографії уродженця Сицилії Епіфаніо (Діно) Пріцци — вільної, талановитої та самобутньої людини, яка не зраджувала собі за жодних обставин. Основну увагу приділено його перебуванню в радянській Україні, куди він потрапив із дружиною-українкою по лінії репатріації, зокрема роботі співаком-тенором у Запорізькій обласній державній філармонії. **Методологічними засадами** стали антропологічний підхід, методи мікроісторії та визначення предметної області як людина «другого плану» в історії, що дозволяє поєднати у собі індивідуальне й масове, людину та суспільне середовище свого часу. **Наукова новизна** полягає в розкритті джерельного потенціалу Галузевого державного архіву Служби безпеки України для вивчення «пересічної людини», яка обирала різні життєві стратегії в умовах тоталітарного СРСР. **Висновки.** Співак Е. Пріцци постає життєлюбом та авантюристом, який упродовж бурхливого ХХ ст. про-

Цитування: Андреев В., Андреева С. Людина «другого плану» в історії: казус Епіфаніо Пріцци, або Пригоди італійського «Нахаби» в УРСР. *Український історичний журнал*. 2024. № 1 (574). С. 169—182. <https://doi.org/10.15407/uhj2024.01.169>

© Видавець ВД «Академперіодика» НАН України, 2024. Стаття опублікована на умовах відкритого доступу за ліцензією CC BY-NC-ND license (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>)

ISSN 0130-5247. Український історичний журнал. 2024. № 1 (574)

жив тривале, цікаве, напрочуд насичене життя, змінив чимало професій, сфер діяльності, країн і здійснив свою мрію — здобув визнання на професійній сцені й допоміг зробити це іншим. Е. Пріцци реалізувався не тільки як співак, а й актор, теле- та радіоведучий, бізнесмен, громадський діяч і меценат. Був щасливим чоловіком, батьком, дідусем, багато подорожував та пішов із життя в Австралії, перебуваючи на піку популярності. Висвітлено діяльність КДБ і Комітету за повернення на Батьківщину, специфічні методи оперативної роботи з іноземцями й репатріантами, що демонструє істинне обличчя радянського режиму, порушення базових прав людини, забюрократизованість та заангажованість усієї вертикалі влади, на утримання якої витрачалися неадекватно великі «народні» кошти.

Ключові слова: *Епіфаніо (Діно) Пріцци, естрадний співак, репатріація, Австралія, Комітет державної безпеки, Комітет за повернення на Батьківщину, людина «другого плану» в історії.*

Довгий час у центрі уваги біографічних студій були «визначні особистості», персони «першого плану», тобто ті, хто в історії людства залишив по собі помітний слід, зробив значний внесок у розвиток суспільства, його матеріальної та духовної культури (йдеться про політичних, державних, військових діячів, представників науки, культури, мистецтва тощо). Утім уже у другій половині ХХ — на початку ХХІ ст. під впливом « нової біографічної історії » й загалом у прагненні до персоналізації, « олюднення » історичного процесу дослідники почали звертати увагу й на так звану « маленьку людину », особу « другого плану » та її роль в історії, адже обличчя часу визначається не лише « першими », всім відомими акторами. Зацікавлення особистісним виміром історії, неповторним та унікальним у долі конкретної людини — характерна риса сучасної культурно-історичної ситуації. Отже вивчення життя історичної особистості « другого плану » розкриває широкі дослідницькі перспективи, оскільки, будучи помітною на тлі доби, вона значно більше, ніж постать « першого плану », демонструє поєднання у собі індивідуального та масового, людини й суспільного середовища свого часу [1].

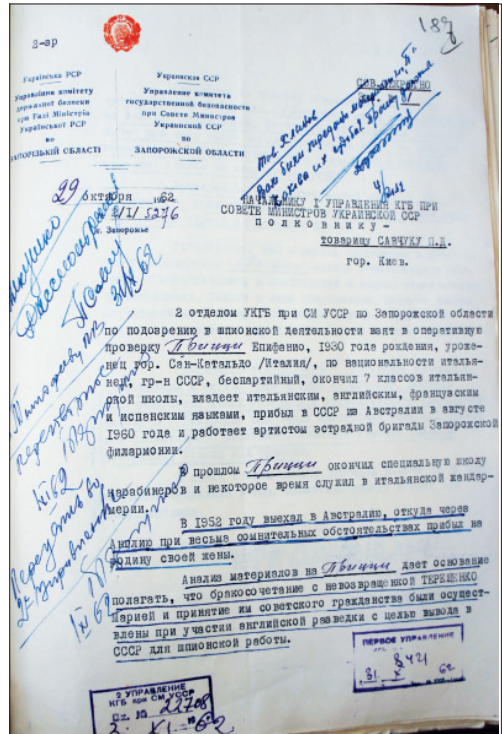
Герой нашого дослідження — на перший погляд пересічна, типова людина « другого плану » — італієць, співак Епіфаніо (Діно) Пріцци (1930—2018 рр.), який отримав радянське громадянство та впродовж 1960—1971 рр. жив у СРСР (зокрема в УРСР), працював у Запорізькій обласній державній філармонії, а потім виїхав до Австралії. Донедавна ми нічого про нього не знали, не чули й жодного наміру займатися його біографією в нас не було. Утім Е. Пріцци виявився надзвичайно неординарною постаттю, тож відмовитися від нього було вже неможливо.

Останнім часом дослідницькі перспективи значно розширилися за рахунок фактичного доступу та актуалізації матеріалів Галузевого державного архіву Служби безпеки України, який надає доступ до різноманітних комплексів розсекречених джерел. В історії установи траплялося й неодноразове, зазвичай поетапне вилучення та знищення документів, імовірно таких, що найбільше компрометували діяльність Комітету державної безпеки (останнє таке вилучення датоване 1990 р.). За часів незалежності України матеріали відомчого архіву частково передано в інші документосховища [2].

Аналіз діяльності КДБ при Раді Міністрів СРСР і КДБ при Раді Міністрів УРСР, у тому числі зміна в методах та пріоритетах роботи років хрущовської «відлиги» неодноразово привертала увагу дослідників. Особливості фондоутворення та документообігу у структурах КДБ зумовлювалися регламентацією оперативної роботи [3—4]. Українські історики концентрувалися в основному на ідеологічних та оперативних засадах у «роботі» з дисидентами. Втім матеріали архіву дуже важливі у відкритті «людського виміру» тоталітарної доби вітчизняної історії, надають різні приклади моделей відносин людини і влади, додають нових рис біографіям відомих осіб, відкривають цікаві та трагічні життєписи «маленької людини».

Нашу увагу привернула одна з контрольно-наглядових справ (КНС) КДБ початку 1960-х рр. по Запорізькій обл., зокрема її основний фігурант — співак, італієць Епіфаніо (домашнє і сценічне ім'я — Діно) Пріцци (див. іл. 1)¹. Він був одружений з реемігранткою з Австралії українкою М. Терещенко, під час перебування в Радянському Союзі знаходився під пильним наглядом органів держбезпеки (2-ге управління 8-го відділу КДБ при Раді Міністрів УРСР — контррозвідка). Матеріали КНС дозволили доволі повно відтворити його ранню біографію, життя у СРСР та УРСР, роботу у Запорізькій обласній державній філармонії (за матеріалами КНС 1960—1963 рр.; також згадується справа агентурної розробки фігуранта — діловодний номер того часу ДАР № 1113 у 5-ти томах і 2-х журналах із фотокопіями). Додатково ми залучили спогади сучасників, які були знайомі з Е. Пріцци [5—7], а також свідчення емігрантів, котрі відмовилися від повернення у СРСР [8]. Подальшу біографію Діно, після виїзду з СРСР у 1971 р., реконструйовано за матеріалами споминів та австралійської преси [9—10].

Безпосередню роль у приїзді в радянську Україну родини Пріцци-Терещенко відіграв Комітет за повернення на Батьківщину. Тож важливим джере-

Іл. 1. Сторінка контрольно-наглядової справи Е. Пріцци (ГДА СБУ. Ф. 1. Оп. 1. Спр. 493. Арк. 187)

¹ Галузевий державний архів Служби безпеки України (ГДА СБУ). Ф. 1. Оп. 1. Спр. 493 (Переписки с Управлением КГБ по Запорожской области по контрразведывательной работе среди лиц, приезжающих по частным визам, репатриантам, реэмигрантам и другим оперативным контингентам (1 января 1962 — 15 февраля 1965 г.).

лом, окрім безпосередньо матеріалів ГДА СБУ, виступив і його друкований орган — газета «За повернення на Батьківщину» (видавалася російською та українською мовами). Діяльність комітету поки що не стала об'єктом спеціального дослідження, маємо лише поодинокі згадки [8, 11].

Під час Другої світової війни та по її завершенню органи влади СРСР особливу увагу приділяли репатріації й реєстрації радянських громадян. За часів сталінізму цей процес мав переважно насильницький характер (викрадення, звинувачення у співпраці з нацистами та ін.). Після смерті Й. Сталіна репатріаційна робота на деякий час уповільнилася. Але вже 1955 р. «партія та уряд» знову почали перейматися поверненням громадян на Батьківщину. Велику роль в ідеологічному та організаційному аспектах репатріації відіграла певна лібералізація, початок якій дав XX з'їзд КПРС (1956 р.). Було враховано помилки минулого і зроблено ставку на пропаганду «радянського способу життя» та відповідну агітацію. Перекопувати людей мали громадські організації, радіо, спеціальна преса, родичі, друзі, котрі жили у СРСР. Так під контролем КДБ постав Комітет за повернення на Батьківщину зі штаб-квартирою у Східному Берліні. Від 1960 р. він називався Комітет за повернення на Батьківщину і розвиток культурних зв'язків зі співвітчизниками, а з 1963 р. — Радянський комітет з культурних зв'язків зі співвітчизниками за кордоном (Москва). Структуру в Берліні було трансформовано у представництво комітету в Німецькій Демократичній Республіці.

Репатріантам після повернення обіцяли житло, роботу, матеріальну допомогу для облаштування. Всі вони та члени їхніх родин проходили оперативну перевірку, але найбільшу увагу «органів» привертала особи, що раніше мали іноземне громадянство. Так сталося і з героєм нашої статті, котрий потрапив у Запоріжжя «по каналу репатріації» з Австралії.

Е. Пріцци народився 1930 р. у сицилійському місті Сан-Катальдо в неможливій родині. Там закінчив 7-річну школу. З дитинства в нього проявився талант співака, тож із ранніх років мріяв професійно виступати на сцені. Утім у глибокій італійській провінції реалізувати мрії було нелегко й у віці 17 років юнак покинув батьківський дім, вирушивши до Риму. Тут у 1947—1952 рр. він пройшов необхідну підготовку у «спеціальній школі карабінерів»² та якийсь час служив в італійській жандармерії [9], заразом кілька років навчаючись співу.

У 1952 р., як зазначено у КНС, із невідомих причин Е. Пріцци покинув рідну Італію та подався в Австралію. Ймовірно, таке рішення зумовлювалося скрутною економічною ситуацією в рідній країні, де традиційно аграрний південь відставав від промислової півночі за всіма соціально-економічними показниками. В 1950-х рр. в Італії хоч і розпочалося «економічне диво», але на протигагу відносно прогресивній півночі проблема півдня продовжувала залишатися гострою, до того ж велику загрозу становили тероризм та мафія. Вдома в Епіфаніо залишився батько і дві сестри — Лючія Вулло й Ріццо Грацієлла³.

² Там само. Арк. 178, 187.

³ Там само. Арк. 179.

Перш ніж осісти в Аделаїді, Діно багато працював по всій Австралії різноробом, машиністом типографських верстатів, водієм, електромонтером та ін. І весь цей час юнак не полишав своєї мрії стати співаком. Саме в Аделаїді він вступив до місцевого музичного коледжу, де зарекомендував себе як талановитий артист і співак. Тут Е. Пріцци, виступаючи на місцевих сценах, розпочав свою тенорську кар'єру. Його голос і манеру виконання порівнювали з одним із найпопулярніших тоді тенорів Італії чотириразовим переможцем пісенного фестивалю у Сан-Ремо, котрий двічі представляв країну на Євробачення — Клаудіо Вілла (1926—1987 рр.) [9, 12].

Саме в Аделаїді Епіфаніо познайомився зі своєю майбутньою дружиною — українкою Марією Василівною Терещенко (1927 р. нар.). Вона була уродженкою с. Українка Ново-Воронцовського р-ну Херсонської обл., мала сім класів освіти. В 1943 р., під час нацистської окупації, її примусово відправили на роботу до Німеччини. Там вона вийшла заміж за співвітчизника Петра Зарубайка. В 1947 р. у них народився син. У 1949 р. сім'я в пошуках кращої долі вирушила до Австралії. Там П. Зарубайко, за одними даними, помер 1949 р., а за іншими загинув в автокатастрофі 1956 р.⁴

У 1957 р. Епіфаніо й Марія побралися. Незабаром подружжя, під впливом радянської пропаганди, вирішило переїхати у СРСР. Громадянство Марія зберегла, тож поверталася як репатріантка. Її чоловік-італієць у 1959 р. подав клопотання про виїзд та отримання громадянства СРСР. Влітку того року сімейство Пріцци «за доволі сумнівних обставин» вирушило до Англії. Перед тим вони побували на Цейлоні й в Італії. Впродовж дев'яти місяців, очікуючи візи, подружжя жило в Лондоні. В 1960 р. вони отримали візи, а Епіфаніо — громадянство й сімейство попрямувало у СРСР⁵. Оселилися вони у Запоріжжі, спочатку в районі Зелений Яр [7]. Надалі проживали у центрі міста за адресою: вул. Сталеварів, буд. 26, кв. 10⁶.

Для співробітників КДБ рішення родини Пріцци виглядало доволі несподіваним. Саме тому приїзд подружжя викликав підозри у шпигунстві. У контрольно-наглядовій справі зазначалося, що М. Терещенко до знайомства з Е. Пріцци хоч і сумувала за Батьківщиною, проте будь-яких дій щодо повернення не робила. Крім того, викликало питання те, що Епіфаніо одружився зі старшою за себе на три роки жінкою, «зовнішньо непривабливою», до того ж із дитиною від першого шлюбу⁷. Таким чином співробітники держбезпеки зробили висновок: «Аналіз матеріалів на Пріцци дає підстави вважати, що шлюб із неповерненкою Терещенко Марією та прийняття ним радянського громадянства були реалізовані за участі англійської розвідки з метою виводу у СРСР для шпигунської діяльності»⁸.

⁴ Там само. Арк. 178.

⁵ Там само. Арк. 187.

⁶ Там само. Арк. 178—179.

⁷ Там само. Арк. 179.

⁸ Там само. Арк. 187.

Тридцятирічний Епіфаніо володів, окрім рідної італійської, ще французькою, англійською та іспанською мовами, що було рідкістю у СРСР. Його трудова біографія, на думку співробітників КДБ, обмежувалася кількома професіями, за якими він працював на Батьківщині й в Австралії: карабінер, машиніст типографських верстатів, водій, електромонтер та ін. Проте в УРСР у нього проявився талант і він, «несподівано» для «органів», заспівав та «обрав собі професію артиста», влаштувавшись вокалістом у Запорізьку обласну державну філармонію. Як повідомляла агентура, дивним виглядало те, що Е. Пріцци «в мистецтві розбирається слабко й раніше професійним артистом ніколи не був»⁹. Тобто інформація про те, що з дитинства Діно хотів бути співаком і кілька років навчався співу в Римі, а також у музичному коледжі в Аделаїді пройшла повз кадебістів.

Запорізьку обласну державну філармонію було засновано 1939 р., монументальну будівлю споруджено й відкрито 1953 р. Цей мистецький заклад завжди вважався одним із найкращих у країні [13]. Працюючи тут як виконавець італійських пісень, Діно Пріцци завдяки своєму таланту швидко робив кар'єру, здобув певну популярність. Упродовж перебування у СРСР він доповнив свій репертуар російськими піснями. З концертами співак об'їздив майже весь Радянський Союз та навіть гастролював у Польській Народній Республіці [9, 10, 12].

Щирий інтерес в «органів» викликало те, що Е. Пріцци, працюючи вокалістом при естрадній бригаді обласної філармонії, «веде схожий на шпигунський спосіб життя», «часто подорожує по містах Радянського Союзу, де багато фотографує, намагається встановлювати зв'язки з тамтешніми іноземцями, особливо з особами італійського походження», «буває з ними відвертим, ділиться своїми враженнями про життя в радянській країні, висловлює наклепи на радянський устрій та вихваляє умови життя за кордоном»¹⁰. Крім того, він «має карту європейської частини СРСР та відзначає на ній міста, які відвідав», «робить якісь записи у блокноті італійською мовою»¹¹.

Впродовж перших трьох років життя у СРСР Епіфаніо тричі побував у Москві, намагаючись приховати поїздки від свого оточення, та відвідав австралійське посольство, що пояснював бажанням разом із дружиною повернутися до Австралії¹². Однією з причин цього рішення було те, що, на думку італійця, йому не довіряють у СРСР і ставляться підозріло як до іноземця¹³.

Вільний, розкутий, а подекуди й «аморальний» спосіб життя Діно зовсім не вписувався в радянську дійсність, аж ніяк не відповідав зразковій поведінці громадянина СРСР та «будівничого комунізму». Через агентуру було

⁹ Там само. Арк. 181.

¹⁰ Там само. Арк. 188.

¹¹ Там само. Арк. 180, 184.

¹² Там само. Арк. 180—181.

¹³ Там само. Арк. 149.

встановлено, що Епіфаніо не має особливої прихильності до своєї дружини, «вступає у численні інтимні зв'язки з іншими жінками, хоч зовнішньо створює вигляд доброго ставлення до неї»¹⁴. Взагалі, на думку оперативників, Е. Пріцци — «підозріла особа», «нахабний, хвалькуватий, жадібний до грошей та ласий до жінок», «іноді висловлює антирадянські судження», «ймовірний шпигун», «вороже налаштований щодо радянської влади», «здійснює шпигунську діяльність, а зібрану інформацію зберігає при собі та за нагоди передає іноземній розвідці під час відвідувань посольства Австралії»¹⁵.

Інколи нагадувало про себе дорадянське минуле італійця. Так, у червні 1961 р. він отримав листа з австралійського посольства в Москві від аташе Прауса, «який нагадував Пріцци про його грошову заборгованість у сумі 65 170 італійських лір / 93 руб. 31 копія в радянських грошах»¹⁶.

Отже КДБ вирішив узяти Е. Пріцци «в оперативну розробку». Ймовірно, через нетипову, розкуту поведінку йому присвоїли псевдонім «Нахаба» (рос. «Наглец») ¹⁷.

Як уже зазначалося, від початку перебування у СРСР за родиною було встановлено спостереження, збір інформації, а надалі розроблено заходи щодо перевірки «благонадійності». Попервах Пріцци та його дружину вивчали «приставлені до них агенти Мері, Виноградова і Стасова», яким було доручено «виявлення в їхній поведінці підозр у шпигунстві»¹⁸. А задля спостереження за «Нахабою» під час гастрольних поїздок в естрадній бригаді за ним наглядав «агент-спостерігач», котрий перебував із ним у дружніх взаєминах¹⁹.

Італієць підтримував незвично широке як для громадянина СРСР листування з адресатами в різних країнах світу. Отже кореспонденція Е. Пріцци ретельно перевірялася «на можливу наявність тайнопису»²⁰. Утім найбільш цікавим з оперативного погляду, на думку співробітників держбезпеки, був зв'язок Е. Пріцци з Дж.А. Квіном, котрий мешкав у Лондоні. Було встановлено, що він сподівається за сприяння його сина (за даними радянської розвідки, це був капітан Ф.А. Квін, начальник секції А-5 адміністративного управління британської розвідки) виїхати до Канади або Австралії. В березні 1961 р. Епіфаніо «намагався передати Квіну через артиста Київської естради Тимошенка» (більш відомий як Тарапунька популярний артист розмовного жанру Ю.Т. Тимошенко) деякі «сувеніри», що також утвердило підозри КДБ у шпигунстві з боку італійця²¹.

Крім того, «органи» влаштовували Е. Пріцци так звані «підстави» — нібито «невимушені випадкові знайомства» зі своїми агентами з метою отри-

¹⁴ Там само. Арк. 180.

¹⁵ Там само. Арк. 185.

¹⁶ Там само. Арк. 181.

¹⁷ Там само. Арк. 178.

¹⁸ Там само. Арк. 181.

¹⁹ Там само.

²⁰ Там само. Арк. 182.

²¹ Там само. Арк. 181.

мання необхідної інформації про особу, котру взято в «оперативну розробку». Однією з таких «підстав» для Е. Пріцци, враховуючи те, що він охоче встановлював контакти з італійцями, стало його знайомство з агентом на псевдо «Віктор» у листопаді 1961 р. під час гастролей артиста в м. Мелітополь. «Віктор» — італієць, уродженець США, на той час обіймав керівну посаду на Запорізькому автозаводі «Комунар». Однак незважаючи на те, що Епіфанію позитивно сприйняв нове знайомство, після повернення з гастролей «на подальший контакт з агентом із невідомих причин не пішов»²². Не дала результатів і перевірка Е. Пріцци через «підставу» більш досвідченого київського оперативного співробітника під виглядом іноземця, що був обізнаний з «умовами життя в Австралії, Італії та Франції»²³.

Оперативники неодноразово намагалися приховано перевіряти співака під час його поїздок. Так, у Луганськ, коли Е. Пріцци перебував там на гастролях, було направлено співробітника із Запоріжжя, який, разом із місцевими колегами, мав провести «заходи щодо його розробки з метою встановлення проведення ним шпигунської діяльності»²⁴. Втім перевірка виявилася безрезультатною.

Під час відвідування Москви та в інших «необхідних випадках» за Е. Пріцци встановлювалося зовнішнє спостереження, проводилися так звані «оперативні заходи» — прослуховування помешкання, поштовий контроль (перегляд і копіювання кореспонденції), таємні обшуки²⁵.

Неодноразові перевірки та «підстави» щодо Е. Пріцци жодних суттєвих результатів не дали. Ба більше, ситуація ускладнювалася тим, що, ймовірно, через італійський темперамент поведінка «Нахаби» не піддавалася передбаченню. Так, наприклад, провести ретельний обшук в його готельному номері під час гастролей було майже неможливо, адже він міг, раптово змінивши свої плани, з'явитися там і «застукати на гарячому» «чекістів». Тому кадебісти розробили ще одну, але більш масштабну операцію з перевірки співака на приховану шпигунську діяльність.

20 липня — 18 вересня 1962 р. Е. Пріцци перебував у гастрольному турі на Кавказі та містами України, який мав завершитися в Одесі. Отже, враховуючи «слабкість» італійця до жінок та його «нерозбірливість у зв'язках», було вирішено «легендувати отримання органами охорони здоров'я анонімного листа про його інтимний зв'язок із жінкою, недугою на венеричну хворобу» та під цим приводом покласти співака у вендиспансер для нібито медичного обстеження, а у цей час провести ретельний обшук його готельного номеру та речей. Для реалізації цього заходу 14 вересня до Одеси із Запоріжжя було від'їжджено двох оперативних співробітників²⁶.

²² Там само. Арк. 180.

²³ Там само. Арк. 188, 192.

²⁴ Там само. Арк. 181—182.

²⁵ Там само. Арк. 182—185.

²⁶ Там само. Арк. 185.

Спочатку все йшло за планом. Е. Пріцци, котрий нічого не підозрював та продовжував вести звичний для себе спосіб життя, повідомили з венеричного диспансеру про те, що він, можливо, заразився на відповідну хворобу від однієї зі своїх пасій. Переляканий Діно мерщій ліг у стаціонар на обстеження, а контрорзвідники у цей час здійснили запланований обшук. Зокрема було виявлено та скопійовано два записники «з нотатками італійською мовою, із закордонними адресами й замітками, а також цифрові записи, подібні до кодів» (усього 66 арк.)²⁷. Утім, як виявилось, прочитати і проаналізувати здобуте неможливо, адже в «конторі» не було знавців італійської. Тож начальник Запорізького обласного управління полковник І. Богданов звернувся до очільника КДБ при Раді Міністрів УРСР генерал-лейтенанта В. Нікітченка з проханням для остаточного вирішення цього питання «направити на 4—5 днів перекладача з італійської мови»²⁸. В результаті до Запоріжжя було відряджено «перекладачку з італійської тов. Аброськіну терміном на сім дів»²⁹.

Аналіз записів і листування показав, що жодних шифрів там не було. Переклад з італійської також нічого не виявив³⁰. Крім того, на думку начальства, «без оперативної необхідності» впродовж двох років у розробці «Нахаби» «використовувалися 12 агентів та 5 довірених осіб»³¹. Було зроблено висновок, що «підозрювати Нахабу у зв'язках з іноземною розвідкою і збиранні розвідувальних даних підстав немає», тому «його розробку слід припинити й обмежитись агентурним спостереженням за ним як іммігрантом»³².

Тим часом співоча кар'єра Діно Пріцци йшла вгору. Наприкінці 1950-х і на початку 1960-х рр. Італія була найбільш передовою в музичному плані країною. Письменник В. Кутуркін згадував, як у 1963 р. йому довелося провести місяць в одному з найвіддаленіших куточків Ленінградської обл. І там, у селищі Вінниці, він уперше почув італійські пісні, виконувані вживу. Це був гастрольний колектив, в якому виступав Епіфаніо Пріцци. Пісня «Guarda Che Luna» («Подивись, який Місяць», 1959 р., музика В. Мальгоні, слова Б. Паллезі) на все життя залишилася в його пам'яті [5].

Дружина відомого джазового музиканта Аркадія Ескіна (1939—2006 рр.) Клара Григорівна згадувала, як на початку 1960-х рр. вони з чоловіком певний час їздили на гастролі ледь не по всьому СРСР з італійським співаком Е. Пріцци, якому Аркадій акомпанував на піаніно. В той час хліб можна було придбати тільки за талонами. Епіфаніо заходив у магазин і гучно оголошував: «Я італьяно, в мене сьогодні концерт, і я хочу їсти!». Завдяки йому весь естрадний колектив не голодував [6].

²⁷ Там само. Арк. 186, 189.

²⁸ Там само. Арк. 186.

²⁹ Там само. Арк. 189.

³⁰ Там само. Арк. 191—192.

³¹ Там само. Арк. 150.

³² Там само. Арк. 149.

Ил. 2. Обкладинка платівки Діно Пріцци (1970-ті рр., Австралія) [7]

Ил. 3. Обкладинка платівки Діно Пріцци (1970-ті рр., Канада) [7]

У другій половині 1960-х рр. Епіфаніо та Марія Пріцци вирішили остаточно розпрощатися з СРСР і повернутися в Австралію. Втім українці заборонили покинути Радянський Союз, водночас дозволивши це її чоловікові-італійцю. Причому влада, якщо співак усе ж таки залишиться, обіцяла йому блискучу кар'єру тенора у всесоюзному масштабі. «Нахаба» натомість звернувся по допомогу до австралійського посольства. Спочатку у сімейства Пріцци нічого не виходило з виїздом, австралійці не квапилися. Тож подружжя ще чотири роки перебувало в невизначеній ситуації, добиваючись права повернутися в Австралію [9].

У 1971 р. родина Пріцци нарешті отримала дозвіл покинути Радянський Союз. Так скінчилися пригоди італійського «Нахаби» в УРСР. Співак із дружиною спочатку вирушив до Лондона, а звідти в Австралію. На Зеленому континенті Діно продовжував співати, гастролював, зробив вдалу кар'єру, його платівки виходили в Канаді, Австралії та ін. (див. іл. 2—3). Завдяки своїй популярності він навіть думав придбати будинок та оселитися в Північній Америці. Про співака, як можемо бачити з інформації на обкладинці платівки, писали: «Зараз Діно знаходиться в Канаді, країні, яку він має бажання зробити своїм домом. Канада може пишатися тим, що приймає такого талановитого співака, оскільки він, безумовно, незабаром стане одним із найкращих артистів країни» [12].

Згодом Епіфаніо повернувся до Австралії, де жив повним і насиченим життям. Він продовжував свою концертну діяльність, виступав на різних сценах, круїзних лайнерах, у нічних клубах, кабаре тощо. Також співак знімався в кіно, рекламі, на телебаченні, вів радіопрограми. Довгі роки Діно був постійним ведучим на «Італійському радіо Аделаїди» («Italian Radio Adelaide») та промоутером компанії «Liberty Productions». У 1970-х рр. він став доволі відомою постаттю не лише в Аделаїді, а й в австралійському шоу-бізнесі загалом [9].

Підприємницький хист спонукав Е. Пріцци започаткувати серію конкурсів талантів і краси. Так, 1979 р. він ініціював конкурс «Miss Cosmopolitan», під час проведення якого у відомому клубі «Paradise» (одному з місць, де Діно виступав із концертами) відбувся збір коштів на різноманітні благодійні акції. Переможницю першого конкурсу «Miss Cosmopolitan» нагороджував і представляв колишній прем'єр-міністр Південної Австралії Д. Данстан, з яким Діно товаришував. Упродовж наступних тридцяти п'яти років різноманітні конкурси талантів та краси, організовані Е. Пріцци, стали невід'ємною частиною культурного життя Аделаїди [9].

Епіфаніо (Діно) Пріцци у 2010-х рр. (Аделаїда, Австралія) [9]

У 2009 р. започаткував Міжнародний фестиваль пісні Діно Пріцци. Переможницею стала талановита і в майбутньому популярна співачка Рейчел Ліхар. Помітивши молоде дарування, Діно став її спонсором. Після перемоги в конкурсі він фінансував подорож п'ятнадцятирічної дівчини разом із родиною до Італії, де вона виступила у прямому ефірі на телебаченні та співала на різних сценах країни. Після повернення в Австралію досвідчений наставник допоміг започаткувати успішну, в тому числі й комерційно, кар'єру співачки. Втім Рейчел була не єдиним талантом, якому Діно Пріцци дав «путівку у життя» [9—10].

Також Е. Пріцци проявив себе як успішний бізнесмен. Використавши багаторічний досвід мандрівного життя він створив власну туристичну компанію «Ital World Travel Centre» [10].

Не забував Діно й італійську громаду Австралії. Він заснував Асоціацію карабінерів Аделаїди та був її президентом. З гордістю одягав свій однострій на святкові паради, які регулярно проводили австралійські італійці. За активну громадську діяльність Е. Пріцци був нагороджений орденом Св. Іоанна Єрусалимського з Родосу та Мальти [10].

Судячи з усього, Епіфаніо був щасливим і в особистому житті. У шлюбі він був лише один раз (і це незважаючи на свій темперамент!). Його дружина Марія Пріцци (Терещенко) померла раніше за нього, тож більше він не одружувався. Із присвячених Діно некрологів зрозуміло, що він був щасливим батьком і дідусем, підтримував зв'язки зі своїми італійськими родичами, допомагав їм матеріально [9—10]. До кінця життя був напрочуд активним, продовжував медіану та громадську діяльність.

19 квітня 2018 р. в Королівській лікарні Аделаїди після тривалої боротьби з важким захворюванням скінчився земний шлях Епіфаніо (Діно) Пріцци. Він прожив довге та успішне життя, реалізувався як співак, актор, теле- й радіо-ведучий, бізнесмен, громадський діяч і меценат, а також як чоловік, батько, дідусь. Був великим життєлюбом, харизматичною, доброзичливою, приємною у спілкуванні людиною [9—10].

Е. Пріцци — «Нахаба», а також «Italiano Vero» («справжній італієць») — продемонстрував життєву стратегію талановитої, вільної та самобутньої людини, яка не зраджувала собі за жодних обставин, навіть в умовах тоталітарного СРСР. Такою є «непересічна біографія» «пересічної людини», життєлюба й авантюриста, котрий упродовж бурхливого і трагічного ХХ ст. прожив тривале, цікаве, насичене життя, змінив чимало професій, сфер діяльності, країн, завжди залишався самим собою, здійснив власну мрію — здобув визнання на професійній сцені та допоміг зробити це іншим.

Діяльність КДБ і Комітету за повернення на Батьківщину, специфічні методи оперативної роботи щодо іноземців та репатріантів демонструє не людське обличчя радянського режиму, порушення базових прав людини, бюрократизованість і заангажованість усієї вертикалі влади, на утримання якої витрачалися неадекватно великі «народні» кошти.

REFERENCES / СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Andriev, V. Istoryk «druoho planu» v personalnii ierarkhii ukrainskoho istorychnoho spivtovarystva XIX — pochatku XX st. *Eidos: Almanakh teorii ta istorii istorychnoi nauky*. Kyiv, 2009, 4: 295-302 [in Ukrainian].
[Андреев В. Историк «Другого плану» в персональній ієрархії українського історичного співтовариства XIX — початку ХХ ст. *Ейдос: Альманах теорії та історії історичної науки*. Вип. 4. Київ: Інститут історії НАН України, 2009. С. 295—302].
2. Haluzevyi derzhavnyi arkhiv SBU: Putivnyk. Ed. V.M. Danylenko. Kharkiv: Prava liudyny, 2009 [in Ukrainian].
[Галузевий державний архів СБУ: Путівник. Авт.-упор.: В.М. Даниленко та ін. Харків: Права людини, 2009. 136 с.].
3. Okipniuk, V.T. Komitet derzhavnoi bezpeky SRSR ta Komitet derzhavnoi bezpeky URSR. *Entsyklopediia istorii Ukrainy* (Eds. V.A. Smolii et al., Instytut istorii Ukrainy NAN Ukrainy). Kyiv, 2007, 4: 479 [in Ukrainian].
[Окіпнюк В.Т. Комітет державної безпеки СРСР та Комітет державної безпеки УРСР. *Енциклопедія історії України: у 10 т.* Ред. кол.: В.А. Смолій та ін.; Інститут історії України НАН України. Київ: Наукова думка, 2007. Т. 4: Ка — Ком. С. 479].
4. Prikaz Predsedatelya Komiteta gosudarstvennoy bezopasnosti pri Sovete Ministrov Soyuza SSR № 0020 ot 23 yanvara 1961 g. Moscow, 1961 [in Russian].
[Приказ Председателя Комитета государственной безопасности при Совете Министров Союза ССР № 0020 от 23 января 1961 г. Москва, 1961. 23 с.].
5. Kuturkin, V. Rok end roll v SSSR i Rossii. URL: <https://proza.ru/2019/02/27/2154> [in Russian].
[Кутуркин В. Рок энд ролл в СССР и России. 2019. URL: <https://proza.ru/2019/02/27/2154> (дата звернення 05.02.2023)].
6. Zavadskaya, I. Improvizatsii na temu lyubvi. *Belarus segodnya*. 31.10.2015. URL: <http://belsmi.by/archive/article/28567> [in Russian].
[Завадская И. Импровизации на тему любви. *Беларусь сегодня*. 31.10.2015. URL: <http://belsmi.by/archive/article/28567> (дата звернення 12.02.2022)].
7. Bezrylov, E. Do Grafa byl Dino. No ne Martin. 25.08.2006. URL: <https://koznodej.livejournal.com/45105.html> [in Russian].

- [Безрылов, Е. До Графа был Дино. Но не Мартин. 25.08.2006. URL: <https://koznodej.livejournal.com/45105.html> (дата звернення 27.01.2023)].
8. Komnata № 6: Svidetelstva ochevidtsev o vostochnogermanskom «Komitete za vozvrashchenie na Rodinu». München: Izdanie Tsentralnogo obedineniya poslevoennykh emigrantov iz SSSR (TsOPE), 1955 [in Russian].
[Комната № 6: Свидетельства очевидцев о восточногерманском «Комитете за возвращение на Родину». Мюнхен: Издание Центрального объединения послевоенных эмигрантов из СССР (ЦОПЭ), 1955. 28 с.].
 9. Dino's success made in Australia. *The Advertiser*. 02.06.2018. URL: <https://www.pressreader.com/australia/the-advertiser/20180602/page/50/textview> (дата звернення 04.02.2023).
 10. Prizzi, Epifanio (Dino). *My tributes*. 21.04.2018. URL: <https://www.mytributes.com.au/notice/death-notices/prizzi-epifanio-dino/4103249/> (дата звернення 04.02.2023).
 11. Shabeltsev, S.V. Ukrainski reemihranty z Arhentyuny (1950s—1960s). *Ukrainskyi istorychnyi zhurnal*. 2002. 5: 92-104 [in Ukrainian].
[Шабельцев С.В. Українські реемігранти з Аргентини (1950—1960-ті рр.). *Український історичний журнал*. 2002. № 5. С. 92—104].
 12. Dino Pritstsy. Ciao, Ciao, Bambina. Selene. Kinets 1970-kh rr. (Bravo Records & Music LTD, Toronto) [record cover].
 13. Zaporizka oblasna filarmonii. *Ukrainska muzychna entsyklopediia* (Ed. H. Skrypnyk). Kyiv: Vyd-vo Instytutu mystetstvoznavstva, folklorystyky ta etnologii NAN Ukrainy, 2008. 2: 129-130 [in Ukrainian].
[Запорізька обласна філармонія. *Українська музична енциклопедія*. Т. 2: Е — К]. Гол. ред. кол. Г. Скрипник. Київ: Вид-во Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології НАН України, 2008. С. 129—130].

Надійшла / Received 12.11.2023

Vitalii ANDRIEIEV

Doctor of Historical Sciences (Dr. Hab. in History), Professor,
Professor at the Department of the History of Ukraine,
Borys Grinchenko Kyiv Metropolitan University (Kyiv, Ukraine)
v.andriev@kubg.edu.ua
<https://orcid.org/0000-0003-1830-0629>

Svitlana ANDRIEIEVA

Candidate of Historical Sciences (Ph. D. in History), Docent,
Docent at the Department of World History,
Borys Grinchenko Kyiv Metropolitan University (Kyiv, Ukraine)
ss.andriev@kubg.edu.ua
<https://orcid.org/0000-0001-6082-064X>

A PERSON OF THE “SECOND PLACE” IN HISTORY:
THE CASE OF EPIFANIO PRIZZI, OR THE ADVENTURES
OF THE ITALIAN “INSOLENT” IN UkrSSR

The purpose is to reconstruct the main milestones of the biography of the Sicilian native Epifanio (Dino) Prizzi — a talented, free, and original person who did not betray himself under any circumstances. The main focus is on his stay in Soviet Ukraine and his work as a tenor singer in the Zaporizhzhia Regional State Philharmonic, where he got with his Ukrainian wife through repatriation. **The methodological** foundations were the anthropological approach, the methods

of microhistory, and the definition of the topical area as a person of the “second place” in history, which allows combining the individual and the mass, the person and the social environment of his time. **The scientific novelty** consists in revealing the source potential of the Branch State Archive of the Security Service of Ukraine for the study of the “average person” who chose different life strategies in the conditions of the totalitarian USSR. **Conclusions.** E. Prizzi appears as a lover of life and an adventurer, who during the stormy and ambiguous 20th century, lived a long, interesting and full life, changed many professions, fields of activity and countries and fulfilled his dream — gained recognition at the professional stage and helped others to do it. Our hero realized himself not only as a singer but also as an actor, TV and radio presenter, businessman, public figure, and philanthropist; he was a happy husband, father, and grandfather, traveled a lot, and died at the peak of popularity in Australia. The activity of the KGB and the Committee of Return to the Motherland, their specific methods of operational work with foreigners and repatriates which demonstrate the inhumane face of the Soviet regime, violation of elementary human rights, over-bureaucratization and biased of the entire vertical of power, for the maintenance of which inadequately enormous public funds were spent, are highlighted.

Keywords: *Epifanio (Dino) Prizzi, pop singer, repatriation, Australia, KGB (Committee for State Security), Committee of Return to the Motherland, person of the “second place” in history.*